

Charlotte Haug (f. 1959) er dr.med. og har en mastergrad i helsetjenesteforskning fra Stanford University. Hun har vært sjefredaktør i Tidsskriftet siden 2002.

Foto: Einar Nilsen

Hvem skal selektere og kvalitetssikre den publiserte kunnskapen i fremtiden?

Mellom papirfabikkene og verdensveven

Informasjonsteknologien endrer samfunn, kulturer og maktforhold. Når det blir billigere og enklere å dele informasjon og kunnskap, åpner det seg uventede muligheter for utvikling, demokratisering og desentralisering. Det blir vanskeligere for en liten elite å holde (privilegert) informasjon for seg selv. Dermed endres maktforholdene. Nei, jeg tenker ikke på internett, verdensveven – world wide web – eller nye sosiale medier, men på den informasjonsteknologiske revolusjonen som boktrykkerkunsten utløste fra midten av 1400-tallet (1).

Trykkpressen gjorde det skrevne ord billigere og etter hvert tilgjengelig for de fleste. Den forbedret også kvaliteten på den skriftlige kunnskapsbasen. Så lenge reproduksjon av tekster var avhengig av manuell transkripsjon, var det store muligheter for at det kunne oppstå feil. Masseproduksjon av informasjon førte til en dramatisk økning av den felles kunnskapen. Det ble lettere å bygge på andres funn og å samarbeide om forskningsprosjekter – helt sentrale deler av det vi nå oppfatter som vitenskapelig tenkning og metode. Det er lett å argumentere for at trykkekunsten bidro til den vitenskapelige revolusjonen på 1500–1600-tallet (1). I kjølvannet kom andre innovasjoner – som billigere produksjon av papir. Fra omkring 1850 fikk man industriell fremstilling. Det medførte en eksplosjon i antall publikasjoner. Kanskje kan man si at det var papirfabikkene – like mye som trykkekunsten – som virkelig demokratiserte kunnskapen?

Tidsskriftet var en del av denne rivende utviklingen. Det ble etablert som *Tidsskrift for praktisk Medicin* i 1881 som et ganske radikalt alternativ til det mer akademiske og elitistiske *Norsk Magazin for Lægevidenskaben*. De første redaktørene ville lage et tidsskrift som skulle være til nytte i den kliniske hverdagen – med utgangspunkt i legenes praktiske erfaringer. De ville bidra til at leger over hele landet kunne dele sine erfaringer. Den nye informasjonsteknologien foranlediget både at informasjon nådde ut, men også at kunnskap kunne bli til på en ny og desentralisert måte. Produksjonen av trykksaker endret produksjonen av kunnskap.

Det er klare parallelle mellom de endringer i kommunikasjon som skjedde da trykkpressen og papirfabikkene ble utviklet og de endringene som er gjort mulig av internett og ikke minst verdensveven. Begge teknologiene representerer gjennombrudd i måten vi kommuniserer på, hvordan vi lagrer, oppdaterer og sprer kunnskap.

En rekke uforutsette konsekvenser oppsto som følge av trykkpressen og ny papirteknologi, fordi ikke bare teknologien, men også kulturog maktforhold ble endret. Nå begynner vi for alvor å se konturene av hvordan internett vil medføre tilsvarende dyptgripende endringer for vitenskapelig publisering. Vi har fått helt nye muligheter for fag- og forskningsformidling. Vi kan ikke forestille oss et liv uten online-databaser, klikkbare lenker, tilgang til det aller meste direkte fra egen PC og mulighet til å diskutere og samarbeide med kolleger i inn- og utland nærmest døgnet rundt. Produksjonen av fagtidsskrifter er forenklet: Kommunikasjonen med forfattere og fagvurderere er blitt

raskere og billigere. For de mange tidsskriftene som kun publiseres online har distribusjonskostnadene (papir og porto) nærmest falt bort.

Det har også åpnet for helt nye publisering- og finansieringsmodeller for tidsskriftene. Innen «open access»- og «open science»-bevegelserne tar man ikke bare i bruk ny teknologi, man tenker helt annerledes om hvem som eier og har ansvaret for å kvalitetssikre den publiserte kunnskapen. Hvorfor skal fagvurderinger og redaksjonelle vurderinger gjøres i det skjulte? Hvorfor skal tidsskriftene eie det de publiserer? Hvorfor skal ikke tekster og forskningsdata som er offentliggjort fritt kunne brukes av andre? Og hvorfor skal man betale for å lese forskningsresultater? Er det ikke naturlig at forskerne selv dekker publiseringsskostnadene?

Det at det er blitt så enkelt og billig å publisere, har selvfølgelig også hatt noen uforutsette konsekvenser. Det har vært en eksplosiv økning i antall tidsskrifter (2, 3) – og i publisert forskning. Konkurransen om å publisere i de beste tidsskriftene er tøffere enn noen gang. Den har skapt et marked for tjenester som bistår forskerne med å bli akseptert i disse tidsskriftene. I det siste er det etablert en ny type «papirfabrikker» som tilbyr alt fra helt legitim språkhjelp til fabrikking av artikler og fremskaffing av fagvurderere (!) – med garanti for publisering! *Hvor* avhenger av hva du er villig til å betale (4, 5). Det er så profesjonelt gjort at det nesten ikke er mulig å tenke seg at de tradisjonelle tidsskriftene kan holde tritt med utspekulertheten gjennom kontrollrutiner og kvalitetssikring.

Spørsmålet er om det i det hele tatt vil bli mulig å publisere originalforskning i tidsskrifter i fremtiden? Kanskje er det heller ikke nødvendig? Kanskje er det like naturlig at forskerne selv tar ansvar for å kvalitetssikre, publisere og korrigere sine funn i egne og institusjonelle arkiver? Så kan tidsskriftene bruke sin kompetanse og sine ressurser på å vurdere, tilgjengeliggjøre og tilrettelegge for diskusjon om den forskningen som allerede er egenpublisert?

På 1800-tallet gjorde papirfabikkene etablering av tidsskrifter – og Tidsskriftet – mulig. Ny informasjonsteknologi og nye «papirfabrikker» utfordrer nå de tradisjonelle fagtidsskriftene. Hva konsekvensene av denne maktforskyvningen blir, er vanskelig å forutse. Hvem skal selektere og kvalitetssikre, slik at det blir mulig å anvende kunnskapen i praksis, hvis ikke tidsskriftene skal gjøre det?

Litteratur

1. Eisenstein E. The printing revolution in early modern Europe. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
2. Haug C. The downside of open-access publishing. *N Engl J Med* 2013; 368: 791–3.
3. Bohannon J. Who's afraid of peer review? *Science* 2013; 342: 60–5.
4. COPE. COPE statement on inappropriate manipulation of peer review processes. <http://publicationethics.org/news/cope-statement-inappropriate-manipulation-peer-review-processes> (2.1.2015).
5. Seife C. For sale: «Your name here» in a prestigious science journal. www.scientificamerican.com/article/for-sale-your-name-here-in-a-prestigious-science-journal/ (2.1.2015).